

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Living Alone in Old Age With the Advantages and Disadvantages Accumulated Throughout the Life Course: The Case of Gaziantep¹

Yaşam Seyri Boyunca Biriktirilen Avantaj ve Dezavantajlarla Yaşlılıkta Tek Başına Yaşamak: Gaziantep Örneği

Hasan SEVER^{a*}

^aMersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Mersin / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-8946-0411

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 22 Nisan 2020

Kabul tarihi: 28 Aralık 2020

Anahtar Kelimeler:

Yaşlılık,

Tek başına yaşama,

Sermayeler,

Sosyal ilişkiler,

Yaşam memnuniyeti

ARTICLE INFO

Article History:

Received April 22, 2020

Accepted December 28, 2020

Keywords:

Ageing,

Living alone,

Capitals,

Social relationships,

Life satisfaction

ÖZ

Günümüz modern zamanlarında yaşanan demografik değişimlerle beraber yaşlılık olgusu toplumsallaşmaktadır. Özellikle tekilleşen yaşlı bireylerin nüfusunun çoğalması, yaşlı bireylerin tek başına yaşama olgusuna daha çok eğilme gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu çalışma, tek başına yaşayan yaşlı bireylerin yaşam seyri boyunca sahip oldukları ya da olamadıkları sermayelerin yaşlılık deneyimlerine, çocuklarıyla olan bağlarına, sosyal ilişkilerine ve boş zaman değerlendirmelerine nasıl biçim verdiğini ve yaşam memnuniyetini nasıl etkilediğini anlamayı hedeflemiştir. Niteliksel yöntemle yürütülen bu çalışma kentte tek başına yaşayan, görel olarak sağlık engeli bulunmayan 65 yaş ve üstü on sekizi kadın ve on ikisi erkek olmak üzere otuz yaşlı bireye yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanarak ve yaşlı bireylerle yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada gerek toplumsal yapının gerekse bireysel edimlerin yaşlılık sürecinin inşasında önemli rol oynadığı ve sosyal, kültürel ve ekonomik sermayelerin bireylerin yaşlılık dönemindeki yaşam memnuniyetini ve yaşam kalitesini büyük ölçüde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

ABSTRACT

With the demographic changes that occur in modern societies, the ageing issue has become an important phenomenon for all societies. Especially the increase in the population of singularized elderly individuals reveals the need to focus more on the phenomenon of living alone among elderly individuals. The study aimed to understand how the social, cultural and economic capitals that elderly individuals living alone have had or may not have had throughout their life course have shaped their old age experiences, relationships with their children, their social relationships and leisure time activities and how they affect their life satisfaction. This qualitative study was carried out by applying a semi-structured questionnaire and conducting face to face in-depth interviews with 30 elderly individuals aged 65 and over –eighteen women and twelve men – who live alone in the city and relatively have no health impairments. The study concludes that both social structure and individual actions play an important role in the construction of the ageing process; and social, cultural and economic capitals greatly affect the individuals' life satisfaction and life quality in old age.

¹ Bu makale, 2018 yılında Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü'nde tamamlanmış bir yüksek lisans tez çalışmasına dayanmaktadır

EXTENDED ABSTRACT

In today's modern times, with the changing social structure and the family structure, the increase of the population of the elderly individuals living alone by leaving the extended family reveals the need to focus more on the phenomenon of old age and in particular the "the elderly individuals living alone". This study approaches the phenomenon of old age by taking into account the importance of the reflection of the advantages and disadvantages accumulated over the life course of elderly individuals. In this context, the study focuses on how the habitus they formed in line with their social positions and the capitals (social, cultural, economic) they acquired or could not acquire throughout their life affect the elderly individuals living alone in the old age.

This study was carried out with the qualitative research method by conducting face to face in-depth interviews with thirty elderly individuals –eighteen women and twelve men– who live in Gaziantep city center, aged 65 and over, live alone, relatively have no health impairments and have different socio-economic backgrounds. Based on the idea that old age is not only about old age period but shaped throughout the life course, in-depth interviews were conducted with the participants and the traces of the past were tried to be found in the present lives of the participants. The data of the study were obtained by conducting in-depth interviews with a structured questionnaire containing one hundred open-ended and closed-ended questions, which allows understanding the life experiences of older individuals. In the research area, the data was collected by recording it or taking notes of it to the extent permitted, and by transcribing the records. To reveal the diversity of the ageing experience, the study was carried out taking into account the differences between individuals by interviewing with the participants living in different neighbourhoods and having different socio-economic structures, educational levels and age groups.

The theoretical framework of the study is fed by social gerontology theories, the perspective of the life course about ageing and Bourdieu's concept of "capital". In this context, the study has been elaborated within the framework of Activity Theory, Disengagement Theory, Social Exchange Theory, Political Economy Theory of Aging, Social Constructivist Theory and Feminist Theory. The study, while approaching the phenomenon of ageing, as other theoretical basis takes into account the life course perspective and the Bourdieu's "forms of capital" (social, cultural, economic) and try to reveal how the advantages and disadvantages that older individuals accumulate throughout their lives. Accordingly, the study approaches the issue of old age by giving a central place to the individual and considering the individual's actions and preferences, on the other hand by considering the structural conditions of the individuals concerning their social positions, with a perspective that goes beyond the distinction between the individual and the structure and tries to reveal their relationality.

The study concludes that that social participation increases life satisfaction and disengagement from society decreases the life satisfaction of life among elderly people. It is observed that older individuals with high social, cultural and economic capitals have more opportunities to socialize and participate in a variety of leisure activities and hobbies that make them feel good and happy. Besides, they attract more attention to their social environment, so they feel less sense of loneliness and more life satisfaction. On the other hand, it is seen that older individuals with relatively insufficient capitals have fewer opportunities to socialize, receive less attention from their surroundings and relatives, do fewer activities. Their most common activity is watching television at home. So they seem to be more isolated and unhappy. As stated in the exchange theory, in the exchange relation due to their low resources the decrease in what they can offer to other groups result in less relationality and isolation for the elderly individuals. However, some elderly individuals can build or try to build their old age processes positively with their efforts despite they do not have an accumulation of capital in terms of education or economic situation. These respondents show that individuals can add a new dimension to their lives with their actions despite the limited resources they have.

In brief, this study determines that there is a positive relationship between socialization and life satisfaction in old age and it reveals the necessity of spreading social consciousness, among not only elderly individuals but all generations, that will prevent the isolation and loneliness among elderly individuals and promote them both physically and socially more active ageing processes.

Giriş

Yaşlı nüfus artışının sadece gelişmiş toplumlarda değil tüm toplumlarda görülmeye başlanan küresel bir sorunsala dönüşmesi sebebiyle yaşlılık olgusu daha çok araştırılması gereken bir mevzu haline gelmiştir. Özellikle günümüz modern zamanlarında, değişen toplumsal yapı ve buna paralel olarak dönüşen aile yapısı ile beraber geniş aileden koparak “tekilleşen” yaşlı bireylerin nüfusunun çoğalması, genelde yaşlılık olgusuna özelde “yaşlı bireylerin tek başına yaşama” olgusuna daha çok eğilme gerekliliğini ortaya koymaktadır. Türkiye’de yaşlılık çalışmaları daha çok sağlık alanlarında, geriatri, gerontoloji ve sağlık bölümlerinde yürütülmektedir. Ancak, yaşlılığın gittikçe önemli bir toplumsal olgu haline gelmesi sebebiyle yaşlılık çalışmaları sosyoloji alanında da yoğunlaşmaya başlamıştır. Böylece yaşlılık olgusunun çok çeşitli boyutları ile farklı bilimsel alanların katkısını gerektirecek şekilde, disiplinler arası bir perspektifle çalışılması önem kazanmıştır.

Türkiye’de artan yaşlı nüfusun² içinde tek başına yaşayan yaşlı bireylerin nüfusunun da arttığı görülmektedir.³ Bu bağlamda bu çalışmanın amacı; tek başına yaşayan yaşlıların yaşlılığı nasıl deneyimlediklerini sosyalleşme süreçleri açısından incelemek; çocukları ile sosyal bağlarını nasıl kurduklarını, hayatlarını nasıl anlamlandırdıklarını, hayatlarına anlam katmak için ne tür aktiviteler yaptıklarını ve sahip oldukları ya da olmadıkları sosyal, kültürel ve ekonomik sermayelerinin sosyalleşme süreçlerine ve yaşam memnuniyetlerine etkisini anlamaya çalışmaktır.

Bu çalışma, yaşlı bireylerin “gerçeği, sosyal dünyalarıyla etkileşimleri içinde nasıl inşa ettikleri üzerine” (Merriam, 2018, s.22) odaklandığı ve yaşlıların “yaşam deneyimini doğrudan yakalamaya” (Punch, 2014, s. 59) çalıştığı için temel nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma Gaziantep kent merkezinde tek başına yaşayan, 65 yaş ve üstü, on sekizi kadın ve on ikisi erkek olmak üzere otuz yaşlı birey ile yürütülmüştür.⁴ Örneklemin seçilmesi çoğu zaman araştırmacılar için önemli bir sorundur (Hooyman vd., 2015, s.7). Yaşlılık konusunda da örneklemi daraltmak oldukça zor bir karar verme süreci gerektirmiştir. Bu çalışma kapsamında kendi evinde tek başına yaşayan, ciddi bir sağlık engeli bulunmayan, kentte yaşayan yaşlı bireyler seçilmiş hem araştırmanın geçerliliğini sağlamak hem de ampirik genellemeler yapabilmek için farklı mahallelerden, farklı sosyo-ekonomik ve kültürel temellere sahip kadın ve erkek katılımcılar seçilerek, yaşlıların yaşantılarının çok boyutlu karmaşık yapısına ve deneyim çeşitliliğine ulaşılmaya çalışılmıştır. Katılımcıların bir kısmı öncelikle amaçsal örnekleme tekniğiyle seçilmiş, kartopu tekniğiyle de diğer katılımcılara ulaşılmıştır. Çalışma Gaziantep kent merkezinde İncesu, Gazi, Karşıyaka, Sarıgüllük, Fatih, Emek, Yaprak, İbrahimli, Seyrantepe, Hürriyet ve Hacıbaşa Akyol, Güneykent, Bozalar, Yukarıbayır, Karataş, Hoşgör, Kurtuluş, Gündoğdu, Düztepe, Şehreküstü mahallelerinde yaşayan katılımcılar ile 2017 yılı ekim, kasım, aralık aylarında yapılan derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır.

Çalışmada yaşlılığın sadece yaşlılık döneminden ibaret olmadığı, yaşam seyri boyunca biçimlendirildiği düşüncesinden hareketle katılımcıların bugünkü yaşamlarında geçmişin izleri de bulunmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, bireylerin demografik özelliklerinin, yaşam tercihlerinin, koşullarının ve memnuniyetlerinin yanı sıra yaşlılığa dair duygu ve düşüncelerini

² Türkiye’de toplam nüfus: 82 003 882’dir. Yaşlı nüfus ise 7 186 204’dür. Toplam nüfus içerisindeki yaşlı nüfus oranı ise % 8,8’dir (Engellilik ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2019).

³ 2017 yılında toplam yaşlı nüfus içerisinde tek kişilik hane halklarında yaşayan yaşlıların oranı %18’dir (Engellilik ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2019).

⁴ Gaziantep kentinde, Gaziantep ilinde de 65 yaş üstü yaşlı nüfus içinde yaşlı kadınların sayısının 52.769 (%5,8) yaşlı erkeklerin sayısının 43.544 (%4,4) (TUİK, 2016) olduğundan örneklem grubunda kadın görüşmeciler daha fazla yer almaktadır.

anlayabilmek için katılımcılara otuz beş sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanarak derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

Nitel çalışmalarda veri analizi, verilerin anlamlandırılmasını, diğer bir deyişle “insanların ne söylediğini, araştırmacıların ne gördüğünü ve ne okuduğunu birleştirme, indirgeme ve yorumlamayı içerir” (Merriam, 2018, s.167). Bu çalışmanın veri analizinde içerik analiz tekniği kullanılmıştır. Çalışmada araştırma sahasında toplanan veriler izin verildiği ölçüde ses kaydı alınarak ya da not tutularak toplanmış ve kayıtlar deşifre edilmiştir. Çalışmada, ekonomik, sosyal ve kültürel sermayelerinin yaşlı bireylerin yaşamlarını nasıl etkilediğine dair temalar oluşturulmuş; bu temalar anahtar kavramlarla kodlanarak kategorileştirilmiş, benzerlikler ve farklılıklar ortaya konarak bir bütünlük içerisinde, belli başlıklar altında analiz edilmiştir. Nitel çalışmalarda nitel verilere açıklık kazandırmak ve güvenilirliği artırmak amacıyla nicel veriler de kullanılabilir (Yıldırım & Şimşek, 2006, s. 178). Bu açıdan çalışmada elde edilen bazı genel eğilimler nicel verilerle de sunulmaya çalışılmıştır. Çalışmada kullanılan geçerlilik ve güvenilirlik stratejileri doğrultusunda elde edilen veriler belirli bir doyuma ulaşana kadar yani “uygun ve yeterli katılım” elde edilene kadar veri analizine devam edilmiş; bulguların birbiriyle uyum ve örtüşme durumunun kontrolü açısından da başka “uzman incelemesi ve değerlendirilmesi” ne de tabi tutulmuştur (Merriam, 2018, s. 221). Bu doğrultuda çalışmada elde edilen bulguların yorumlanma aşamasında konu üç ayrı uzman ile de görüşülüp tartışılarak çalışmanın güvenilirliği sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, çalışmada bilimsel etik kuralları dikkate alınarak özel hayatın gizliliğine önem verilmiş, katılımcılara adları ve adresleri sorulmamış, katılımcılar çalışmada takma adlarla yer almışlardır.

Çalışmanın teorik çerçevesi iki temele dayanır. Bunlardan ilki yaşlanma olgusunu ve yaşlılık sürecini anlayabilmek, betimleyebilmek ve ilgili sorunlara çözüm bulabilmek için çeşitli bakış açıları sunan sosyal gerontoloji teorileridir (Quadagno, 2002, s. 48). Diğer teorik temeli ise, Bourdieu'nün (2006) “sermaye” (sosyal, kültürel, ekonomik) kavramına dayanır. Bu kavramla çalışma, yaşlı bireylerin hayatları boyunca biriktirdikleri avantaj ve dezavantajların yaşlılık döneminde kendini nasıl gösterdiğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu kapsamda çalışmada, tek başına yaşayan yaşlı bireylerin sosyalleşme süreçleri ve boş zaman faaliyetleri ile yaşlılıkta yaşam doyumları arasındaki ilişki, yaşlı bireylerin aileleriyle ilişkileri; aktif sosyal ilişkileri, güç kaybı, yoksulluk ve yoksunluk, geri çekilme halleri ve bir özne olarak var olma çabaları üzerinden farklı bölümler halinde incelenmiştir. Bu doğrultuda, çalışma yaşlılık konusuna bir yandan bireyi merkeze alıp bireyin kendi edim ve tercihlerini öte yandan bireylerin toplumsal konumları dolayısıyla yapısal koşullarını dikkate alarak, birey ve yapı arasında bir ayrıma düşmeden, bu ayrımı aşan ve ilişkiselliklerini ortaya koymaya çalışan perspektiften yaklaşır.

Teorik Çerçeve

Sosyal Gerontoloji Teorileri

Sosyal gerontoloji teorileri yaşlılık olgusuna biyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan yaklaşarak, kompleks yaşlanma sürecini, sosyal yapının yaşlı nüfusu ve yaşlanma deneyimlerindeki farklılıkları nasıl etkilediğini ve bunlardan nasıl etkilendiğini, aile çevre, kültür ve sosyal değişim gibi çok boyutlu bir perspektiften kavranmasında yol gösterici olurlar (Akın, 2006, s. 6; Görgün-Baran, 2004, s.39; Hooyman vd., 2015, s. 17). Bu çalışmada yaşlılıkta tek başına yaşama olgusuna dair yapılan tartışmalar ışığında klasik sosyal gerontoloji teorilerinden *Aktivite ve Geri Çekilme teorisi*, *çağdaş sosyal gerontoloji teorilerinden ise Sosyal Alışveriş, Yaşlılığın Politik Ekonomisi ve Sosyal Yapılandırıcılık teorisi ile Feminist kuram* merkeze alınmıştır.

Çalışmanın temel sorularından biri yaşlılık döneminde yaşlı bireyin yaşam memnuniyetini sağlayan şey aktif ve sosyal bir hayat mıdır yoksa toplumdan geri çekilerek

sosyal rol ve ilişkilerini en aza indirmesi midir? Bu anlamda yaşlılık dönemi en iyi nasıl yaşanır sorusuna yanıt arayan klasik sosyal gerontoloji teorileri *aktivite (etkinlik)* ve *geri çekilme teorileridir*. Robert Havighurst tarafından 1961’de ortaya konan *aktivite (etkinlik) teorisi*, sosyal gerontoloji alanında en yaygın ve en eski yaşlanma kuramlarından biridir. Aktivite kuramına göre yaşlı kişiler ne kadar aktif olurlarsa yaşam tatminleri, benlik duyguları ve yaşlılık sürecine uyum sağlamaları o kadar yüksek olur (Hooyman, vd, 2015, s. 144). Dolayısıyla aktivite teorisinin en önemli iddialarından biri “insanları birbirlerinden ayıran temel unsurun aralarındaki yaş farkı değil, etkinlikleri ve yararlılıkları” olduğudur. Yaşlı bireyin pasif ve istenmeyen bir pozisyonda konumlandırılması, yaşlı bireyde “işe yaramazlık duygusunu körükleyen olumsuz bir gelişmedir” ve “insanı mutsuzluğa götüreceği için mutlaka engellenmesi gerekmektedir” (Tufan, 2002, s. 138). *Geri çekilme kuramı* ise Aktivite teorisinin aksine yaşlılık sürecini mutlu bir şekilde geçirebilmek için toplumdaki, sosyal rol ve görevlerinden kendi istekleriyle yavaş yavaş geri çekildiklerini ve bunun gerekliliğini vurgular (Tufan, 2002, s. 214). Bu teoriye göre, “normal yaşlanma, doğal ve kaçınılmaz olarak yaşanan kişi ve ait olduğu sosyal sistemdeki diğer kişiler arasında karşılıklı geri çekilme ve ilişki kesmeyi barındırır” (Cummings ve Henry, 1961, Akt. Quadagno, 2002, s. 31).

Bu çalışmanın odaklandığı bir diğer soru yaşlı bireylerin sahip olduğu kaynakların onların karşılıklı toplumsal bağlarını sürdürmede etkili olup olmadığıdır. Bu anlamda çalışmada yer alan *alışveriş* kuramına göre yaşlılar kaynakları azaldığı ölçüde toplumdaki geri çekilirler. Bu durumda, “toplumla bağını en çok koruyabilen yaşlılar, daha fazla kaynağa sahip olan ve böylece daha genç insanlarla takas edecek şeyi bulunan yaşlılardır” (Quadagno, 2002, s. 39). Ancak yaşlılık döneminde yaşlılar, bireysel çabalarının yanı sıra yapısal eşitsizliklerden de etkilenmektedir. Bu bağlamda çalışmada yer alan *politik ekonomi kuramı*, yaşlanma deneyimine ve yaşa dayalı eşitsizliğe bireysel faktörlerin değil, politik ve ekonomik statülerin yanı sıra iktidar ve toplumsal kaynakların (refah devleti eliyle) kontrolü ve dağıtım biçiminin neden olduğunu savunur. Kuram sosyal sınıfı, yaşlı insanların konumunu ve yaşam doyumunu belirleyen en temel faktör olarak görür (Hooyman vd., 2015, s. 151).

Feminist teori de *politik ekonomi* kuramının vurguladığı bu yaşa dayalı eşitsizlik olgusuna toplumsal cinsiyet boyutu ekleyerek toplumun cinsiyetlendirilmiş doğasını anlayabilmemiz için tamamlayıcı bir bakış açısı sunar. Feminist teori kadın ve erkeklerin yaşlılığı farklı deneyimlediğini; ancak bu farkın biyolojik farklılıklardan değil sosyal yapının örgütlenme biçiminden ve gerçekliğin cinsiyetçi sosyal tanımlarından kaynaklandığını savunur (Quadagno, 2002, s. 51-53). Bu çalışmanın teorik çerçevesinde yer alan son sosyal gerontoloji kuramı *sosyal yapılandırmacı* kuramdır. Yaşlı bireylerin yaşlılığa dair düşüncelerinin yaşlılık inşasını nasıl şekillendirdiğini anlamamızı sağlayan bu kuram yaş’ın toplumsal anlamları ve öz-algılanışının söylem üzerinden nasıl oluştuğuna ve bireyin kendi yaşlanma deneyimlerini yorumlama sürecine odaklanır (Bengtson, Burgess & Parrott, 1997, s. 77).

Bourdieu’nün Sermaye Kavramıyla Yaşlılığa Bakmak

Bu çalışma, yaşlılık olgusuna, yaşlı bireylerin yaşam seyri boyunca içinde buldukları koşulların, edindikleri yatkinliklerin, eğilimlerin, tutumların ve alışkanlıkların yaşlılık dönemine yansımalarının önemini dikkate alarak yaklaşmaktadır. Bu yansımaların yaşlılık sürecini nasıl etkilediğini ve yaşlı bireyleri nasıl bir mücadele “alanı” içinde, nasıl bir hareket imkanına yönelttiğini anlayabilme çabalarında Bourdieu’nün ilişkisel sosyolojisinin ufuk açıcı olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, çalışma yaşlıların yaşam boyu içinde buldukları toplumsal konumları doğrultusunda oluşan habitusların ve edindikleri ya da edinemedikleri sermayelerin (sosyal, kültürel, ekonomik) yaşlılık döneminde yaşlı bireyleri derinden etkilediğini varsaymaktadır. Bu nedenle, bu araştırma kapsamındaki yaşlılık olgusu incelemesinde Bourdieu’nün sermaye kavramı önem arz etmektedir.

Bourdieu (1986) için sermaye, kişinin belli bir toplumsal alana katılımını ve bu alan içinde rekabet edip özel kazançlar elde edebilmesine yarayan, belirli bir toplumsal arenada mevcut olan etkili bir kavramdır (Wacquant, 2014, s. 62-63). Bourdieu teorisinin en özgün ve önemli özelliklerinden biri “farklı oyunlar içeren alanlar”ın arasında “dönüştürmeler” yapmanın sermaye ile mümkün olduğunu anlattığı “sermaye biçimindeki farklılıklar ve onların dönüştürülme dinamikleri analizi”dir. Sermaye terimi “farklı alanlardaki mücadeleleri kazananlar”ın biriktirdiği özel sermaye türlerinin yanı sıra “bu kaynakları birbirine dönüştürmeyi sağlayan, para veya prestij gibi daha genel sermaye biçimi”ni anlatmak için kullanılır (Calhoun, 2014, s. 106).

Sermaye kavramını Karl Marx iktisadi anlamda kullanır ve bireylerin toplumsal konumlarını (burjuva-proleter) ekonomik sermayeye bağlar (Jourdan ve Naulin, 2011, s. 106). Bourdieu ise Marx’ın ekonomik sermaye kavramını sahiplenerek inceler ve kültürel sermaye ile birlikte değerlendirerek hiyerarşi kuran ve eşitsizlik kaynağını üreten bir güç olarak ele alır (Göker, 2014, s. 282). Dolayısıyla, sermaye kavramını sadece ekonomik sermaye ile sınırlı tutmaz ve bireylerin toplumsal konumlarında etkili olan ekonomik sermaye, kültürel sermaye, toplumsal sermaye ve simgesel sermayeleri de dahil eder (Jourdan & Naulin, 2011, s. 106). Bourdieucü anlamda sermayenin üç temel hali vardır. Bu sermayelerden biri ekonomik sermaye’dir, madde ve parasal değerlerle ölçülür. Diğer kültürel sermayedir; kıt sembolik mallar, beceriler ve unvanlar ile ilişkilendirilir. Kültürel sermaye belirli şartlar içinde ekonomik sermayeye çevrilebilir ve eğitim vasıfları biçimlerinde kurumsallaştırılabilir. Üçüncü olarak da sosyal sermayedir; bu bir gruba üyelikle kazanılır, toplumsal yükümlülüklerden (“bağlantılar”) oluşur, belirli şartlar içinde ekonomik sermayeye çevrilebilir ve bir soyluluk unvanı gibi biçimlerde kurumsallaştırılabilir. Bu üç türe bir de simgesel sermayeyi eklemek gerekir. Simgesel sermaye, bir birey, grup veya kurumun bir toplumsal uzamdaki konumu, biriktirdikleri sermayenin genel miktarı ve bileşiminden oluşan iki koordinata yerleştirilebilir. Bu miktar ve bileşimin zamanla değişimini yansıtan üçüncü bir koordinat ise aktörlerin yörüngelerini toplumsal uzaya kaydeder ve sahip oldukları konumlara ulaşma tarzları ve yolları hakkında bilgi veren “habitusları”nın niteliklerini yansıtır (Bourdieu & Wacquant, 2003, s. 80-83). Bununla birlikte sermayelerin birbirine dönüştürülme potansiyeli vardır ve bu iki farklı anlam içerir. Birincisi bu dönüştürme sürecinde sermayelerin nesilden nesile aktarılmasının, diğer bir deyişle kuşaklararası aktarımının söz konusu olmasıdır. İkincisi ise bir sermaye türünde başarılı olan bir bireyin bunu başka bir sermayeye çevirebilme durumudur (Calhoun, 2014, s. 106-107). Yaşlılık olgusunu daha iyi analiz edebilmek için yaşlı bireylerin toplumsal konumlarını ve “yaşam seyri” boyunca edindikleri habituslarını dikkate alarak, elde ettikleri sermaye türlerini nasıl kullandıklarını ve bunun yaşam kalitelerine etkisini, bu farklı türde sermayelerinin (ya da sermayesizliği) birbirini dönüştürme potansiyelini ve ileri yaşlarda hayatlarına nasıl yön verdiğini incelemek gerekmektedir. Diğer bir deyişle, yaşlı bireylerin sosyal uzamdaki konumları, durumları ve edimlerinin yaşam kalitesine etkileri ancak bunlarla ilişkisel ve tarihsel olarak incelenirse anlaşılabilir. Bu çalışmada Bourdieucü bu bakış açısının, yaşlı bireylerin sadece bugününü değil, dünden bugüne nasıl vardıklarını da anlayabilmek için derin bir perspektif sunduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın Veri ve Bulguları

Çalışmanın amacı doğrultusunda elde edilen veriler bir yandan katılımcıların çocuklarıyla ilişkilerinin sıklığı, çocuklarından ilgi görüp görmedikleri, çocuklarıyla olan ilişkilerinin niteliği ve bunu etkileyen nedenler incelenmiştir. Öte yandan sosyalleşme süreçlerinin ve pratiklerinin nasıl gerçekleştiğini anlayabilmek için katılımcılara genelde boş zamanlarında neler yaptıkları; daha çok kimlerle görüştikleri; bir aradayken neler yaptıkları; bu birlikteliğin onlarda nasıl hisler uyandırdığı; yalnızlık hissi yaşayıp yaşamadığı; herhangi bir hobilerinin olup olmadığı; TV izleme sıklıkları; internet ve sosyal medya kullanıp

kullanmadıkları; çarşıya çıkıp çıkmadıkları ve ne sıklıkla çıktıkları; konferans, seminer veya herhangi bir kursa katılıp katılmadıkları; ve herhangi bir derneğe, sosyal gruba veya sosyal faaliyete gönüllü olarak katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Elde edilen bulgular toplumsal cinsiyet perspektifinden kadın ve erkeklerdeki farklılıklar dikkate alınarak kategorize edilmiştir. Bu doğrultuda bu başlık altında katılımcıların, yaşam boyu içinde var oldukları toplumsal konumlarına paralel olarak edindikleri habitusların ve elde ettikleri veya edemedikleri sermayelerin (sosyal, kültürel, ekonomik) yaşlılık dönemindeki aktif olma hallerini, sosyalleşmelerini, gündelik yaşamlarını ve dolayısıyla yaşam memnuniyetlerini nasıl etkilediğini ortaya koymaktır.

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Çalışmanın örneklem grubunu on sekiz kadın ve on iki erkek olmak üzere otuz katılımcı oluşturmaktadır. Yaş dağılımları dikkate alındığında, katılımcıların sekizi 65-69, onu 70-74, altısı 75-79, üçü 80-84 değer üçü ise 85-89 yaş aralığındadır. Medeni durum açısından on sekiz kadın katılımcıdan on yedisinin eşinin vefat ettiği, birinin boşandığı; on iki erkek katılımcıdan ise yedisinin eşinin vefat ettiği, dördünün boşandığı, birinin hiç evlenmediği tespit edilmiştir. Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde, kadın katılımcıların onunun okuryazar olmadığı, ikisinin okuryazar, ikisinin ilkökul mezunu, ikisinin lise mezunu ve diğer ikisinin ise üniversite mezunu olduğu görülürken; erkek katılımcıların beşinin okuryazar olmadığı, birinin okuryazar, dördünün ilkökul mezunu ve ikisinin üniversite mezunu olduğu görülmüştür.

Meslek durumları açısından kadın katılımcıların on biri ev hanımı, ikisi öğretmen, dördü işçi biri de özel sektörde yönetici iken, erkek katılımcıların üçü işçi, üçü esnaf, üçü seyyar satıcı, ikisi öğretmen ve biri özel sektörde yöneticidir. Ekonomik durum bakımından ise kadın katılımcılardan birinin 0- 500 TL, üçünün 501-1000 TL, altısının 1001-1500 TL, dördünün 1501-2000 TL, birinin 3001-4000 TL, üçünün 4001-5000 TL birinin 5001-6000 TL aralığında aylık gelire sahip olduğu tespit edilmiştir. Erkek katılımcıların ise dördünün 0-500 TL, birinin 1001-1500 TL, birinin 1501-2000 TL, diğer ikisinin ise 3001-4000 TL aralığında aylık gelire sahip olduğu tespit edilmiştir. Tek başına yaşayan katılımcılar içinde 500 TL gelirin altında olan erkeklerin sayısının, kadınların sayısından fazla olduğu görülmektedir. Bu durumda herhangi bir geliri olmayan erkeklerin 65 yaş aylığı aldığı ve bu gelire geçindiği, kadınların ise daha çok eşlerinden kalan maaşlar ile geçimlerini sağladıkları görülmektedir. Erkek ve kadın katılımcıların aylık gelirlerinin kendilerine yetip yetmediği incelendiğinde, katılımcıların on sekizi aylıklarının yettiğini belirtirken, altısı yetmediğini, diğer altısı ise kısmen yettiğini belirtmiştir. Sosyal güvence açısından katılımcıların on sekizinin SSK'dan, üçünün Emeklilik Sandığı'ndan, ikisinin Bağ-kur'dan emekli aylığı aldığı; altısının "Yaşlılık Aylığı" (Yeşil Kart) ve birinin de "Dul Aylığı" aldığı görülmüştür. Kadınların toplamda sadece üçünün çalışma hayatından sonra emekli olduğu, diğer emekli maaşı alan kadınların ise eşlerinin emekli maaşını aldıkları tespit edilmiştir.

Katılımcıların barınma durumu incelendiğinde yirmisinin apartman dairesinde, beşinin müstakil evde, dördünün gecekonduda, birinin ise barakada yaşadığı görülmüştür. Ancak kentleşmeyle beraber yaşlıların daha çok apartman dairesinde kalma arzusuna sahip olduğu ve kendilerini apartman dairesinde daha güvenli hissettikleri tespit edilmiştir. Özel mülkiyet bakımından ise katılımcıların yirmi ikisinin ev sahibi olduğu öğrenilmiştir. Ancak katılımcıların beşi kirada, üçü ise oğlunun, kızının veya akrabasının evinde oturmaktadır.

Yaşlılık Sürecinde Aile Bağlarının Önemi

Aile bağları her yaş grubu için önemli olduğu gibi yaşlılar için de "çocuklarından aldıkları destek sayesinde birincil derecede" önemlidir. Tek başına yaşayan yaşlı bireylerin çocukları ile ilişkilerinin niteliği, yaşam memnuniyetini etkileyen en önemli değişkenlerden biridir. İçli'nin de (2008, s. 37) belirttiği gibi, çocukları ile iletişimlerin sıklığı yaşlıların

kendilerini iyi hissetmelerini ve toplumla bütünleşmelerini sağlamada önemli bir değişkendir. Ancak toplumsal değişmeye bağlı olarak ailede ortaya çıkan değişimler, yaşlıların aile içindeki rollerini de değiştirmiştir. Bu bağlamda çalışma aile yapısındaki değişimin, yaşlı bireyin aileden koparak tek başına yaşaması sonucu çocuklarla olan ilişkilerini nasıl dönüştürdüğünü anlamaya çalışmakta, yaşlı bireylerin sosyo-ekonomik ve kültürel durumlarının aile ilişkilerine etkilerini de dikkate almaktadır.

Görüşülen otuz katılımcıdan on altısı çocuklarının kendileriyle yeteri kadar ilgilendiğini belirtirken; on dördü yeterince ilgi göremediklerini ifade etmişlerdir. Çocuklarının kendisiyle ilgilendiğini ifade eden on altı katılımcıdan on dördünün yaşamlarından memnun olduğu, ikisin ise kısmen memnun olduğu görülürken, çocuklarının kendisiyle ilgilenmediğini ifade eden on dört katılımcıdan altısının hiç memnun olmadığı, üçünün kısmen memnun olduğu, beşinin ise memnun olduğu görülmektedir. Elde edilen bu bulgular doğrultusunda çocuklarıyla sıkı bağları olan ve yeterince ilgi gördüğünü düşünen yaşlı bireylerin yaşam memnuniyetlerinin, çocuklarıyla daha az görüştüğünü ve yeterince ilgi görmediğini ifade edenlere göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Çocuklarım beni sürekli arar, haftada birkaç kez ziyaretime gelirler. Bana geldiklerinde rahatlıyorum, beni mutlu ediyor. Haftada bir de olsa gelmeleri beni çok mutlu ediyor (...), onlar gelemezse bile istediğim zaman bir otobüsle gidebiliyorum (Saffet, erkek, 68, orta gelir, okuryazar değil).

Çocuklarının kendisiyle ilgilenmediğini ifade eden yaşlı bireyler, bu durumdan rahatsız olduklarını ifade etmişlerdir. Bu katılımcılar çocuklarının kendileriyle yeterince ilgilenmeme sebeplerini farklı biçimlerde algılamakta ve farklı sebeplere bağlamaktadırlar. Yeterince ilgi görmediğini düşünen yaşlı bireyler genelde bunun nedenlerini mekânsal uzaklıklara, çocuklarının iş ve aile meşguliyetlerine, kendisinin ve çocuklarının ekonomik durumuna ve aile içi problemlere bağlamaktadırlar.

İstanbul'da çocuklar buraya pek gelmezler beni çağırırlar. Beni telefonla ararlar, çalışıyorlar, çok aramıyorsunuz demiyorum. Anne kendine iyi bak ne olur, biz yetişemiyoruz sana derler. İyiyim ben, burada rahatım derim. Huzurlarını kaçırmamak için rahatsız olsam da demem onlara. Bazen giderim yanlarına, ama her bayram gitmem. Onları fazla meşgul etmem. Onların da derdi çok. Kendi kendilerine zor bakıyorlar. Çocuklarım bir şey olsa bana duyurmazlar, annem yalnız yaşıyor bir de bize üzülse yatar kalır derler (...) Antep de yaşayan bir gelinim var, bu 10 yıl önce ölen oğlumun eşi. Eskiden benimle çok ilgilenirdi ama kendisi de hastalanınca yataktan kalkamaz halde, artık benimle ilgilenemez (Mercan, kadın, 78, alt gelir, okuryazar değil).

Mekânsal uzaklıklar yaşlı ebeveynlerin çocuklarla olan bağını etkileyen bir faktör olarak belirmektedir. Bu nedenle bazı yaşlı bireylerin çocuklarıyla yüz yüze görüşme sıklığının azalması, onlarda yeterince ilgi görmediği hissi uyandırmakta ve yaşam memnuniyetlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durumun önemli nedenlerini Kalaycı ve Özkul (2017, s. 103) “modernleşmeyle birlikte ortaya çıkan mesleki çeşitlilik, farklı mekânlarda ikamet etme ve çalışma zorunluluğu, ekonomik koşulların yetersizliği, çekirdek aileye geçişle birlikte kuşaklar arası yaşam deneyiminin gündelik rutinden ayrılması, kültürel kodlara yönelik denetleyici kolektif bilincin önemini kaybetmesi” olarak sıralar. Buna ek olarak “yaşlanmış birey ile torunlar arasındaki birlikte yaşam deneyiminin azalması” hem “yaşlanma sürecini yaşayan bireylerin toplumsal ilişkilerinin hacmini daraltmış” hem de “geleneksel ailede sahip olduğu otorite ve saygınlığını da olumsuz yönde etkilemiştir” (Örnek, 2009, Akt. Kalaycı & Özkul, 2017, s. 103). Bahsi geçen bu mekânsal ve duygusal uzaklaşma, genellenemese de tek başına yaşayan yaşlı bireylerin çocuklarıyla olan ilişkilerini zayıflatan önemli bir değişken olarak ele alınabilir.

Bu duruma paralel olarak, bazı yaşlı bireylerin de çocuklarına mekânsal olarak yakın olmanın avantajlarına sahip olduğu görülmektedir. Katılımcılar, böylelikle çocukları ile sık sık görüşme imkânına sahip olduklarından ihmal edilmediklerini, yardım gördüklerini ve bunun yaşam memnuniyetlerini artırdığını belirtmişlerdir.

Çocuklarım bana yakın, aynı mahalledeyiz, bu büyük bir avantaj. Hemen bir telefonla geliyorlar ya da ben hemen gidebiliyorum, bu çok önemli. Çocuklarımla sık sık görüşürüm, onların saygı ve sevgisinden dolayı kendimi de daha çok seviyorum (...) Çocuklarımla önemli kararlarında bana danışır ve benimle çok ilgilenirler hiç ihmal edilmediğimi düşünmedim (Zahir, erkek, 76, üst gelir, üniversite mezunu).

Üç çocuğumla aynı mahalledeyiz, kolay ulaşabilirim. Ben hiç ihmal edilmediğimi düşünmedim, çocuklarımdan memnunum. Onlar da benden memnun. Her konuda bana yardımcı oluyorlar. Gelip gider, evimin işlerini yaparlar (Cennet, kadın, 73, üst gelir, üniversite mezunu).

Ancak katılımcılar arasında, yukarıdaki örnekleri betimleyen mekânsal ve duygusal yakınlık ilişkisi ile örtüşmeyen örnekler de bulunmaktadır. Örneğin, Hüseyin Bey çocuklarından hayli uzakta yaşıyor olsa da aralarındaki sıcak ilişki yaşam doyumunu olumlu yönde etkilemektedir. Bu anlamda, modernleşme ve teknolojik gelişme ile internet üzerinden iletişimin, kişilerin yakınları ile iletişimini sürdürbilmesine önemli bir imkân sunduğu görülmektedir. Bu durum ancak teknolojiyi kullanabilen yaşlı bireyler için söz konusu olabilmektedir.

Çocuklarımla yurt dışında. Her yıl gider 3 ay onlarda kalırım. Onlar da yaz tatillerinde gelir bende kalırlar. İrtibatımız çok kuvvetli. Çocuklarımla arkadaş gibiyimdir. Birbirimize destek oluruz her konuda (...) Bana gel bizimle yaşa diyorlar ama ben alışık değilim oralara. Hem tüm arkadaşlarım burada, onları ziyaret edip dönüyorum (...) Sık sık Skype’da görüşürüz. Neredeyse her gün çocuklarımdan biriyle ve torunlarımla konuşurum (Hüseyin, erkek, 72, alt gelir, erkek, okuryazar).

Canları isterlerse ilgileniyor, istemezlerse ilgilenmezler yani hep ilgilenmiyorlar. Benim de çocuklarımla var diyor oğlum, zamanım yok diyor, haklı o da, çalışıyor sürekli (...) Ben bekliyorum gelmelerini ama yok, telefon kullanmasını bilmiyorum. Çalarsa açmasını biliyorum sadece ve telefonu sürekli taşıyorum, ararlarsa hemen açayım diye (Abdullah, erkek, 70, alt gelir, okuryazar değil).

Aile bağlarını etkileyen diğer neden ise çocuklarının iş ve aile meşguliyetinin yanı sıra özellikle kızlarının kaynanaya bakma yükümlülüklerinden doğan meşguliyetlerdir. Gupta’nın (2007) belirttiği gibi “yaşlıların bakım sorununun çözümü genellikle kadın merkezli olmakta, yaşlı bakımdan birincil olarak eşler, kız çocuklar, gelinler sorumlu tutulmakta, kadının üzerinde bulunan yüklerle bir yenis eklenmektedir” (Akt. Arpacı, 2009, s. 62). Bu bağlamda evli kız çocuklarının eşlerinin ailesindeki yaşlı bireylerin bakımını üstlenmesi, kendi yaşlı ebeveynlerine verebilecekleri ilgiyi sınırlamaktadır.

Bana yakın akraba, çocuk yok, ama telefonla konuşuyorum. Onlar ararsa açarım yoksa konuşmuyorum. Onlar kendi aile dertlerine düşükleri için beni ihmal ediyorlar (...) Çocuklarımla çok gelmez, kızlarımdan biri kendi kaynanasına bakmak zorunda. Bana nasıl bakacak? (Sevim, kadın, 83, alt gelir, okuryazar değil).

Öte yandan, çalışmada katılımcıların ekonomik durumları ve çocuklarıyla bağları arasında bir ilişki olduğu açığa çıkmaktadır. Yirmi iki katılımcı ekonomik durumun çocuklarıyla olan ilişkilerini şekillendirmede önemli rol oynadığını ifade ederken, sekiz katılımcı da ekonomik durumun çocuklarıyla ilişkilerini etkilemediğini ifade etmiştir. Ancak çocuklarından yeterince ilgi görmediğini ifade eden katılımcıların düşük sosyoekonomik durumda olması; çocuklarından ilgi gördüğünü belirten katılımcıların ise yüksek sosyoekonomik durumda olması yaşlıların elindeki ekonomik sermayenin, ilgi görmeleri bakımından önemini açığa çıkarmaktadır. Calhoun’a (2014, s. 106) göre, Bourdieucü anlamda sermaye terimi “farklı alanlardaki mücadeleleri kazananlar”ın biriktirdiği özel sermaye türlerinin yanı sıra “bu kaynakları birbirine dönüştürmeyi sağlayan, para veya prestij gibi daha genel sermaye biçimi”ni anlatmak için kullanılır. Bu bağlamda ekonomik sermayenin aile bağları üzerinde olumlu etkilerinden söz edilebilir. Bu durumu Selma Hanım ve Veli Bey şöyle ifade etmektedirler.

Yani ben varlıklı olsaydım çocuklarla ilişkilerim tabi ki de değişir, yani paran varsa daha çok ilgi görürsün. Eğer maaşım olmasaydı bir gelirim olmasaydı daha kötü olurdu, çocuklarla olan ilişkilerim daha da zayıflayabilirdi. Belki birinde de kalmak zorunda kalırdım ama hayat daha da yaşanılmaz olurdu. Şimdi kendi evimde, kendi ayaklarım üzerinde duruyorum. Varlıklı yaşlıların sözü daha çok dinleniyor daha çok soruluyor, ama yoksul yaşlılar yalnız kalıyor, sorulmuyor (Selma, kadın, 65, orta gelir, lise mezunu).

Şimdi iki evim var, kira alıyordum, geliri bana fazla idi, çocuklarıma verdim evleri (...) Yaşlının ekonomik durumu hayatını çok ama çok etkiliyor. Para kuvvettir, cebinde varsa kuvvet sensin, oturuşun duruşun değişir. Paran varsa göğsünü gere gere yürürsün, çevrendeki insanlarda sana saygı gösterir (...) Ama ekonomi zayıf olursa yaşlılık çekilmez olur. Hatta ben kravat takıyorum bunun da önemi var yani daha fazla saygın oluyorum ve sosyal ortam da daha fazla oluyor (...) Çocukların da davranışı değişiyor yani benim yüksek gelirim çocuklarıma bana daha fazla yaklaşmasına sebeptir (Veli, erkek, 73, üst gelir, üniversite mezunu).

Bu bulgular “para kuvvetine” sahip olmanın yaşlı bireyleri de “kuvvetli” kıldığını göstermektedir. Bu bağlama paralel olarak, alışveriş kuramının da yaşlılıkta kuşaklararası sosyal destek ve transferleri açıklamada kullanışlı olduğu görülmektedir. Örneğin, ebeveynlerin mirasla aktarılabilir büyük miktarda zenginlikleri olduğunda çocukları ile ilişkilerinin daha fazla olduğu çeşitli çalışmalarda ifade edilmiştir (Quadagno, 2002, s. 39). Bu anlamda yaşlı bireyin elinde bulundurduğu bir güç kaynağı olarak ekonominin kendi çocukları, torunları ve çevrelerinin ilgi ve alakası ile takas edildiği görülmektedir. Bu durum alışveriş teorisinin öne sürdüğü “karşılıklık” ilkesinin yaşlı ve çocukları hatta torunları arasındaki ilişkileri –bazı istisnalar olsa da– belirlemede olduğunu ve ekonomik sermayenin yaşlılık deneyimine olumlu yansımaları göstermektedir. Ayrıca, yaşlı ebeveyn ve çocuk ilişkisinde sadece ebeveynlerin değil çocukların da ekonomik durumunun ilişkileri etkilediğini düşünenler bulunmaktadır.

Diyelim ki bir fabrika işçisi asgari ücret alıyor. Bu nasıl babasına, yaşlısına bakacak, ilgileyecek? Bu yoksul mahallede çocukların yaşlarında maddi anlamda bakması imkânsız, zaten kendileri de yoksul, kendisi yetiştiremiyor ki. Belki zengin olsa varlıklı olsa babasına bakar, ihtiyaçlarını giderir. Ben kendi oğlumu dinledim, diyor ki ben dua ediyorum ki benim babam emekliymiş, geliri var. Eğer ben emekli olmasam benim çocuğum kesinlikle bana bakamazdı diyor (...) Yani bu böyle, doğrudur. Herkes devlet memuru değil ki, nasıl bakacak? Devlet bunu düşünmeli (Ferit, erkek, 65, orta gelir, ilkokul).

Hooyman vd.’nin de (2015, s. 149) belirttiği gibi, yaşlı yetişkinler genelde bu karşılıklılığı korumaya ve kendi yaşamlarının idaresinde aktif özne olmaya çalışırlar. Genelde ilişkilerinde bir güç sahibi olabilmek adına daha genç kuşaklara mümkün olduğunca kaynak – özellikle finansal kaynak– sunmaya çalışırlar. Böylesi bir yardım sunmak çoğu zaman bir memnuniyet kaynağı olmanın yanı sıra yetişkin çocuklar ve akrabalar üzerinde potansiyel bir kontrol kaynağıdır.

Ancak yaşlı bireyler ile çocukları arasındaki ilişkilerde –alışveriş teorisinin görmezden gelmekle eleştirildiği– yaşlı bireylerin yaşlılık öncesi dönemlerdeki edimlerinden dolayı gelişen vefa duygusunun da etkili olduğu görülmektedir. Nitekim, Quadagno’nun da (2002, s. 40) belirttiği gibi aile ve arkadaşlarla kurulan uzun süreli yakın ilişkiler ve sunulan destek, ileri yaşlarda duyulan külfetli ihtiyaçlar için saklanan, ömür boyu geçerli krediler sunabilir.

Eşimi erken yaşta kaybettim, çocuklarıma hem ana hem baba oldum sürekli. Benim en güzel zamanlarım yemek yapıp çocuklarımla bir sofrada oturmak, onların yataklarını hazırlamak. Eşimin kaybı beni kötü etkiledi. Eşimden sonra bir ev inşa etmeye adadım kendimi, çocuklarıma geleceği benim için çok önemliydi. Onlar için çabaladım hatta bu evin inşaatında bile çalıştım. Çocuklarıma için kum taşıdım, tuğla taşıdım, kadın mı erkek mi olduğumu unuttum. Çocuklarıma şimdi beni hep soruyorlar, onlardan çok memnunum (Ömür, kadın, 70, orta gelir, ilkokul terk).

Öte yandan, bireylerin iyi olma hallerini etkileyen önemli etkenlerden biri de görüşme sıklığından çok yaşlı bireylerin ilgi görüp görmediğine veya sevilip sevilmediğine dair hisleridir. İçli’nin de (2008, s. 37) belirttiği gibi, “ilişkinin sevgiye dayalı olup olmaması ya da bir zorunluluk duygusuyla gerçekleştirilip gerçekleştirilmemesi nitelik açısından farklılık yaratmaktadır. Dostça, sevgiye dayalı ilişkiler ana babaya destek sağlama konusunda motive edici bir öge olarak görülmektedir”.

Bu çalışmada, yaşlı bireylerin yaşam memnuniyetlerinin çocuklarıyla olan mekansal yakınlığın yanı sıra ilişkilerinin niteliğinden etkilendiği tespit edilmiştir. Çocuklarıyla iyi ilişkiler kuran, sık sık görüşebilen ve bu anlamda ilgi gördüğünü düşünen yaşlı bireylerin yaşam

memnuniyetlerinin yüksek olduğu; çocuklarıyla ilişkilerinin zayıf olan ya da yeterli ilgiyi görmeyen, görüşme sıklığı düşük olan yaşlı bireylerin ise –bazı istisnalar olsa da– yaşam memnuniyetlerinin düşük olduğu söylenebilir. Ancak çalışmada yaşlı bireylerin çocuklarıyla iyi iletişimlerinde, sahip oldukları duygusal yakınlıkların ve sosyal sermayelerinin yanı sıra ekonomik sermayeye de sahip olmalarının önemli olduğu tespit edilmiştir.

Sermayelerin Sosyalleşme Süreçlerine Etkileri

Yaşlı bireylerin yaşlılık sürecini aktif geçirmeleri ve günlük yaşamında sosyal faaliyetlerde bulunmaları ve üretken ve işe yarar olduklarını düşünmeleri ile yaşam doyumu arasında doğrudan bir ilişki olduğu yaşlılık çalışmaları yürüten pek çok araştırmacı tarafından ortaya konulmuştur (Tufan, 2014; Hooyman vd., 2015; Aközer, Nuhrat & Say, 2011). Bu anlamda yaşlı kişilerin aktif olmaları, yaşam tatminleri ve benlik duygularını pekiştireceği gibi, geleceğe daha umutla bakmalarını ve yaşlılık sürecine uyum sağlamalarını kolaylaştırır. Böylece yaşlı bireyin bir bütün olarak ruhsal ve bedensel bakımdan kendini daha iyi hissetmesine olanak sağlar. Bunun yanı sıra “yaşlı bireylerin ne kadar farklı ve ne kadar çok aktivitede bulunurlarsa sosyal etkileşim kurmak için o kadar fırsat bulacakları” da belirtilmiştir (Toepoel, 2013, s. 365).

Yapılan derinlemesine görüşmelerde, eş kaybının yarattığı travmaya ve çocukların büyüüp evden ayrılması sonucu tek başına yaşamının yaratabileceği boş yuva sendromu olarak da ifade edilebilen, yalnızlık duygusuna rağmen, katılımcıların “yaşam seyri” boyunca edindikleri yüksek bir eğitime ve kültür seviyesine, geniş bir sosyal çevreye ve kendilerine yetecek düzeyde bir ekonomik duruma sahip olmaları sayesinde oluşturdukları arkadaş gruplarının, sosyal faaliyetlere katılımlarının ve dolayısıyla boş zamanlarını daha aktif geçirmelerinin yaşamlarından görece olarak memnun olmalarını sağladığı söylenebilir.

Yüksek bir sosyo-ekonomik düzeye sahip olan katılımcılar, yaşlılık süreçlerinde eş kaybı gibi yaşlılığı olumsuz etkileyen olaylar yaşamalarına rağmen, aktif bir sosyalleşme sürecine dahil olmalarının ve boş zamanlarında çeşitli ve faydalı etkinliklerde bulunmanın yaşam doyumlarını olumlu yönde etkilediğini düşünmektedirler.

Komşularıyla görüşüyorum, arkadaşlarımla görüşüyorum, telefon görüşmelerini seviyorum. Arkadaşlarla bir yerde toplanıyoruz, kahve içiyoruz, sohbet ediyoruz. Dernekteki arkadaşlarla araşıyoruz. Dernekte toplantılara çağırıyorlar yeni şeyler öğreniyorum, zaman nasıl geçiyor bilmiyorum. Oradaki dernek grubu, öğretmen arkadaşlarım, hobi gurubu gruplarım var toplanıyoruz sosyal ortamım bunlardan oluşmaktadır (...) Emekli olan öğretmen arkadaşlarım var onlarla sık sık görüşüyoruz, geçmişe dair sohbetlerimiz oluyor, aralarında eczacı var, avukat var. Bir aradayken mutlu vakitler geçiyoruz, zamanın güzel geçtiğini yalnızlıktan kurtulduğumu hissediyorum, yaşam gücü veriyor bana, farkındalık kazandırıyor. Hobi grubum var 6-7 kişilik. Dantel, örgü, dikiş-nakış konusu üzerine konuşuyoruz, model üzerine konuşuyoruz, bu gruptan bazıları resim çiziyor. Kendi aramızda, her sefer birimizde toplanıyoruz, yaptığımız şeyleri birbirimize gösteriyoruz. Güzel bir grup. Çok sıkıldığımda giyinip çıkıyorum (...) Boş zamanlarımda evdeyken telefonumdan internete giriyorum, köşe yazılarına filan bakıyorum. Gece uykum kaçmışsa televizyon izlerim. Bazı dizileri izlerim, haber izlerim, gençliğimde boş zaman yoktu ki televizyon izleyeyim, şu an daha çok fırsat buluyorum (...) Müzik dinlemekten çok hoşlanırım. Türk sanat müziği, halk müziği hoşuma gidiyor. Kitap okumayı çok seviyorum, özellikle tarih okumak hoşuma gidiyor, her gün okuma yapıyorum ama daha çok gazete okuyorum. Türkiye'nin güncel meselelerini takip ediyorum, arkadaşlarla beraberken konuşacak konularımız olmalı yani dedikodu yapmıyoruz (...) Gençken seminerlere, konferanslara katılıyordum ama şu an böyle fırsatlar çok olmuyor (Cennet, kadın, 73, üst gelir, üniversite mezunu).

Yaşam seyri boyunca, yüksek sosyoekonomik düzeye sahip olan kadın katılımcılar, boş zamanlarında hoşnut oldukları faaliyetler –kitap okuma, bulmaca çözme, sosyal gruplara katılım, müzik ve çeşitli hobiler– yapabildiklerini; belli sosyal gruplara ve sosyal örgütlere gönüllü olarak katılarak ve özellikle hobilerle ilgilenerek daha aktif bir yaşam sürdürdüklerini ve bu durumun da yaşam memnuniyetlerini artırdığını belirtmektedirler. Görgün-Baran'nın da (2004) belirttiği gibi yaşlı bireylerin yaşamlarında sosyal ilişkilerini canlı tutması, aile,

akrabalık, komşuluk ve özellikle arkadaş çevresini genişletmesi kadar bir veya birden fazla hobiler geliştirerek bir uğraş içinde bulunmaları ile de mümkündür.

Boş zamanlarımda çamaşırları yıkarım, ev temizliği yaparım. Çocuğum ben yapayım diyor ama ben eziyet vermek istemiyorum, temizlikçiye veriyorum, ütüleyip bana getiriyor. Bu konularda çok titizim, düzgün giyinmeye özen gösteririm (...) Çevremde arkadaşlarım da çok, hâkim, doktor, belediye başkanı arkadaşlarım var, sık sık görüşürüz. İstanbul'dan arkadaşlar var onlarla da halen sık sık konuşuruz. Bunların faydaları var, insanı mutlu ediyor böyle ortamlar (...) Bir yandan çalışmaya devam ediyorum. İhtiyaç için çalışmıyorum. Çalışmak beni mutlu ediyor, yoksa yaşlılık daha kötü bir dönem olurdu. İşyerinde mutluyum, işlerin takibini yapıyorum, kısmen müdürlük yapıyorum. Bir yakınımın işyeri (...) Boş zamanlarımda düzenli okurum. Kitapları analiz ederek detaylı okuyorum, özet çıkarıyorum. Düzenli gazete okurum, gençliğimde de okurdum ama şimdi daha fazla okurum. Türkiye'nin güncel meselelerini de takip ediyorum. Akşamları günlük iki saat televizyon izliyorum. Erken yatarım, erken kalkarım, işe gelmeye hazırlanırım (...) Ben yaşamımdan memnunum ve mutluyum ama yanımda bir eşim olsa daha mutlu olurum. Akşamları evdeki sessizlik beni rahatsız ediyor. İnsan sohbet etmek ister, tartışmak ister ama ben yalnızım, bu da can sıkır. Ama eşim olsaydı bu sorunlar olmazdı. İşte yine durumum iyi. Ekonomik durumum iyi, eksikliğim yok, ihtiyaçlarımı gideriyorum, çevremden saygı görüyorum ve halen çalışıyorum, yani bundan memnunum (Veli, erkek, 73, üst gelir, üniversite mezunu).

Yüksek eğitilmiş yaşlı bireylerin sosyalleşme ve boş zaman aktivitelerinde çok bariz bir cinsiyet farkı bulunmamakla birlikte erkeklerin emeklilik sonrası iş yaşamlarını sürdürebilme konusunda daha avantajlı olması, kadın ve erkeklerin emeklilik deneyimlerini farklılaştırmaktadır. Erkekler emeklilik sürecinde başka bir işte çalışarak da kendilerine bir artı gelir sağlayabilmekte, bunun da katkısıyla hem sosyalleşme olanaklarını artırmakta hem de yaşam kalitelerini ve memnuniyetlerini daha yüksek seviyeye çıkarabilmektedirler. Öte yandan belli bir sosyo-ekonomik ve eğitim düzeyine sahip kadınlar ve erkekler kamusal alanda daha çok zaman geçirebilseler de kadınlar erkeklere oranla evde daha çok zaman geçirmektedirler.

Yine de yüksek eğitilmiş yaşlı kadın bireylerin ev içinde boş zamanlarını daha çok kitap, gazete, dergi okuyarak, bulmaca çözümleri, çiçekler yetiştirerek, müzik dinleyerek bunun yanı sıra arkadaşlarıyla toplanarak, günler düzenleyerek, derneklere üye olarak gerçekleştirdikleri faaliyetleri sosyal kültürel ve ekonomik sermayeler doğrultusunda çeşitlendirebildikleri görülmektedir. Bu açıdan, aktivite teorisinin vurguladığı gibi en iyi, en mutlu yaşlanan kişiler, aktif kalan, sosyal ilişkilerini koruyabilenlerdir. Sosyal yaşamda aktif olmaları yaşam tatminlerini ve benlik duygularını pekiştirmekte, yaşlılığa uyum sağlamalarını kolaylaştırmaktadır (Hooyman vd., 2015, s. 145). Bu bağlamda, kadın ve erkek katılımcıların biriktirebildikleri kültürel, sosyal ve ekonomik sermayelerin yaşam memnuniyetlerini arttırdığını, cinsiyet farkı gözetmeksizin, ortaya koymaktadır.

Yaşlı bireylerin toplumsal çevresini Bourdieucü anlamda bir “alan” olarak kabul edersek, bireylerin sahip olduğu sermayeleri alan içinde yansıtılabilmeleri için sadece “sermayenin yapısı ve miktarı değil,” bu “sermayenin miktarı ve yapısının zaman içindeki evrimi” yani “toplumsal güzergahı ve belli bir nesnel olanaklar yapısıyla uzun süren bir bağintıda oluşan yatkınlıklar (habitus)” belirler (Bourdieu & Wacquant, 2003, s. 82-83). Bu anlamda yaşlı bireyler yaşam seyri boyunca elde ettikleri sermaye birikimi doğrultusunda oluşturdukları yatkınlıklar ile daha aktif bir yaşlanma sürecine dahil olmaktadır. Öte yandan belli bir kültürel sermayeye sahip olan yaşlı bireylerin bunu kolaylıkla sosyal sermayeye dönüştürüp arkadaşlık bağlarını korudukları ya da yeniledikleri, böylece sosyalleşerek yaşlılığa atfedilen izolasyondan kaçınabildikleri ve bunun yaşam kalitelerini pozitif bir şekilde etkilediği gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, bireylerin yaşlılık süreçlerindeki toplumsal konumlarını belirlemede ve “alan” içerisinde mücadele edebilmeleri ve kazanımlar elde etmelerinde biriktirdikleri sermayelerin öneminin büyük olduğu ve bu sermayelerin birbiriyle ilişkili olduğu görülmektedir.

Yoksulluk ve Yoksunluk İle Yaşlılıkta Bireysel Tutum

Yaşlılık döneminin önemli sorunlarından biri de güç kaynaklarının azalmasıdır. Bu anlamda, alışveriş teorisinin de vurguladığı gibi toplumla bağı en çok koruyabilen yaşlıların daha fazla kaynağa sahip olan ve böylece daha genç insanlarla takas edecek şeyi bulunan yaşlılar olduğu söylenebilir (Quadagno, 2002, s. 39). Düşük bir sosyo-ekonomik pozisyona ve eğitim düzeyine sahip olan yaşlıların bu anlamda daha az kaynağa sahip olması nedeniyle yaşlılık süreçlerinde ihtiyaç duydukları sosyalleşme düzeyine erişemedikleri ve boş zamanlarını diledikleri gibi geçiremedikleri yapılan görüşmelerde ortaya konmuştur. Bu yoksunluğa sahip yaşlı erkek ve kadınlar bu açıdan ortak deneyimlere sahiptirler; ancak kadın yaşlıların, kadınlara atfedilen “dulluk” statüsünün ve diğer toplumsal cinsiyet kalıplarının etkisiyle hem evlerine hem de kendi içlerine fazlasıyla kapanan halleriyle yaşlılığı erkeklerle göre daha fazla dezavantajlı yaşadıkları söylenebilir. Şentürk ve Altan da (2015, s. 245-246) İstanbul’da yürüttükleri çalışmada, bu çalışmanın bulgularına paralel olarak, kadınların gün içindeki zamanlarının çoğunu ev içinde, ev işleri ile geçirdiklerini, erkeklerin ise zamanlarının çoğunu dernek/lokal/kahve gibi mekanlarda geçirdiklerini; ancak yaşlı bireylerin gündelik faaliyetlerinin eğitim ve sosyoekonomik durumlarına göre de çeşitlilik gösterdiğini açığa çıkarmıştır. Bu çalışmada, düşük eğitim düzeyi ve yetersiz gelirleri nedeniyle belli bir kültürel ve ekonomik birikime sahip olmayan yaşlı bireylerin toplumdan geri çekilmeleri, sosyalleşememeleri ve boş zamanlarını değerlendirecek aktivitelerde bulunamamaları yaşam memnuniyetlerinin düşmesine neden olmaktadır.

Hep evde oturuyorum. Herkes evinde. Yaşlı arkadaşlarım da yok, çok sıkılıyorum. Gençken çarşıya çıkmadan durmazdım ama şimdi geçti çıkamıyorum. Öyle çok fazla sosyal çevrem yok. En çok buradaki oğlumla görüşüyorum. Gençken de hep çalış hep çalış, işte yalnız kaldık. Biri benim evime geldiğinde kendimi iyi hissediyorum, bazen gördüklerime gelin diyorum, ama işte yalnızlık zor oluyor (...) Müziği aramıyorum, çok da sevmiyorum. Bir teybim vardı bozuldu, dinlemiyorum. Okuma yazmam yok, kitap okuyamam. Gençken okul kursları vardı. Okuma yazma öğrenmek istedim, bir iki defa gittim. Eşim engel oldu, izin vermedi, gidemedim. Sonra eşim içkiden dolayı hastalandı, yatağa düştü. Sonra ona bakmam için beni çalışmaya gönderdi (...) Benim hayatımda hiç başarı yok. Okul okumadım, cahillik işte (...) Okuma yazmam olsaydı daha güzel olurdu, ama yok hiç yok (...) Yaşlılar aktif olmalı, başka insanlarla tanışmalı, öyle evde olmakla zaman geçmiyor ama imkânım yok, nasıl olacak? Hem hastayım hem de maaşım bana yetmiyor. Dışarı çıksam ne alacağım? Her şey pahalı, ben hastaneye bile gidemiyorum (...) Bu şekilde yaşayamam da çok fazla (Aliye, kadın, 74, orta gelir, okuryazar değil).

Gençken günlerimiz yoklukla geçti, bu kadar çoluk çocuk, eşimin bir ayağı sakattı, hep yokluk hem zorluk. Okumam yazmam yok, ben küçükken kız çocuklarımı okutmazlardı, beni de salmadılar. Keşke gitseydim, o zamanlarda okusaydım çalışırdım, böyle bir hayat yaşamazdım, şimdi bir telefonu da çevirmesini bilmiyorum işte (...) Kendi başımayım. Yaşadığım ev mahpus gibi, hiç evin içinden çıkmak yok bana. Birine ihtiyaç duyduğumda pencereden çağırıyorum, gelirlerse ihtiyacımı gideriyorum gelmezlerse de gideremiyorum. İçeri girip sormuyorlar, ben pencereden bakıyorum oradan konuşuyorlar. Eve misafir gelmez (*gülerek*) nerde gelecek, düşenin dostu olmaz. Eskiden ben iyiyken gelip giderlerdi şimdi gelen giden yok, onlara yemek yapamazsan hürmet edemezsen nasıl gelirler düştüm bir kere (Sevim, kadın, 83, alt gelir, okuryazar değil).

Katılımcılar bir sosyal çevrelerinin olmayışı ile ekonomik durumlarının zayıf oluşu ve gerek aile gerekse eşin ataerkil tahakkümüne maruz kalarak okuma-yazma öğrenme hakkından yoksun oluşlarını vurgulayarak, bugünkü durumu ile geçmişin ‘cahillikleri’ arasında bir bağ kurarlar. Bu örnekler, toplumdan geri çekilme durumunun yaşlıların kendi isteğiyle olduğunu savunan Geri çekilme teorisinin aksine, Yaşlılığın politik ekonomisi kuramında vurgulandığı gibi sosyal, ekonomik yapısal faktörlerin de etkisiyle olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu anlamda yaşam boyu biriktirilen dezavantajların bireyin yaşlılığına nasıl etki ettiğini daha iyi anlamak için birey ve yapı ilişkisini irdelemenin önemi tekrar açığa çıkmaktadır. Sosyal sınıf yaşlı insanların konumunu ve yaşam doyumunu belirleyen en temel faktördür (Quadagno, 2002, s. 53). Bu düşüncüyü destekler biçimde, bu çalışmada da özellikle yoksul katılımcılar açısından düşük sosyoekonomik durum ile yaşlılıkta sosyal çevrenin

daralması ve toplumdan “geri çekilme” durumları arasında bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, yaşam boyu geliştirilen ve ev kadını olma ile özdeşleştirilen yatkınlıklar özellikle yoksul yaşlı kadınların eve kapanmalarına neden olmaktadır.

Ancak kendisini mutlu edecek herhangi bir boş zaman aktivitesi de bulunmayan yaşlı kadınların dışarı çıkamama ve topluma katılamama durumunu kültürel bir özellik olarak açıklayarak, sürekli maruz bırakıldıkları toplumsal baskıyı rasyonelleştirdiği de görülmektedir. Bununla birlikte aslında insanlarla iç içe olmaktan ve mesela çarşıya çıkmaktan mutlu olacağını belirtirken eve kapanma durumunu içselleştirmedeği ve bu kapanmanın gerçekten kendi isteğiyle olmadığı görülmektedir.

Sabah kahvaltımı hazırlıyorum, bulaşıkları kaldırıyorum hep yatağım yerde, yatağa uzanıyorum, acıktığımda yine kalkıyorum yani hayatım böyle. Komşulara da gidemiyorum yani onlar rahatsız olur. Öyle yatağa giriyorum, uykum da gelmezse öyle geçmişi düşünüyorum. Hep hayatımı düşünürüm uzun uzun. Bu beni tabi ki mutlu etmiyor, mutsuz oluyorum daha çok. Başka biri yanımda olsa belki bugünü konuşur, yarını düşünürüm ama böyle yatakta geçmişin dışına çıkamıyorum. Bazen torunlar gelir, o zaman kendimi çok mutlu hissediyorum (...) Hiç çarşıya çıkamıyorum, tabi çıkmak isterdim, mutlu olurum ama gidemem ki bu halimle. Yani insanlarla iç içe olmak güzel olur. En çok kızlarımla görüşüyorum, başka da bir yere gidemiyorum. Canım sıkıldığında evde çiçeklerim var onları suluyorum. Televizyon var açıyorum, yani bir şey de anlamıyorum ama işte açıyorum (...) Yaşlı varlıklı olursa daha fazla ilgi görüyor ama yoksulsa menfaati yok, yani daha az ilgi görüyor (...) Öyle çok fazla dışarı çıkmak, sosyal olmak bence hoş bir şey değil. Yani ne gerek var? Olmaz bence. Ben evimden çıkmak istemem yani öyle arkadaş falan yani uygun olmaz. Kültürümüzde de uygun değil hoş karşılamazlar. Çok fazla dışarda olmak bir şeyler yapmak, yok, evinde oturmak daha doğrudur. Hiç yaşlı arkadaşım yok, olsaydı iyi olurdu. İşte varım yoğun çocuklarım ve komşular. Başka da bir ortamım yok, olsaydı iyi olurdu, herkes bir yerde (Elmas, kadın, 84, orta gelir, okuryazar değil).

Öte yandan evlilik hayatı boyunca eşleriyle birlikte sosyalleşme sürecine dahil olan kadınların eşlerinin vefatı sonrasında sosyalleşme olanaklarının oldukça azaldığı ve bu durumun yaşam memnuniyetini düşürdüğü görülmektedir. Mercan Hanım'ın dul olmakla başlayan bu sosyalleşme kaybı, ataerkil toplumun kadın hayatını nasıl sınırladığına da bir örnek teşkil etmektedir.

Eşimin ölümü hayatımı çok değiştirdi. Eskiden canımız sıkıldı mı gezerdik, gece parka giderdik, bir iki saat otururduk. Koca gidince öksüz çocuk gibi kalıyorsun, milletin evinde kocası emekli oturunca gidemiyorsun, adamcağız dinlenecek. Ben her zaman gideyim olmaz. Sen gel diyor komşu. Allah razı olsun senden derim ama pek gitmem (Mercan, kadın, 78, alt gelir, okuryazar değil).

Yaşlı kadınların yaşadığı dulluk çeşitli sosyal sorunlara neden olmaktadır (Arun, 2011, s. 1523). Buna ek olarak, bu çalışmada sosyoekonomik ve eğitim düzeyinin kadınlar açısından dulluk deneyimini farklılaştırdığı da görülmektedir. Yüksek bir sosyoekonomik düzeye ve eğitim düzeyine sahip katılımcılar dulluğun verdiği bazı dezavantajları yaşamalarına rağmen sosyalleşme olanakları yaratarak ve toplumsal katılımlarını yüksek tutarak daha aktif bir yaşam sürebilmektedirler. Bunun aksine herhangi bir meslek sahibi olmayan, sosyoekonomik ve eğitim sermayesi düşük olan kadın katılımcıların başta yoksulluk olmak üzere erken yaşlarda deneyimledikleri yapısal eşitsizliklerin etkisiyle ortaya çıkan “kümülatif dezavantajlardan” dolayı toplumsal geri çekilmeye maruz kaldıkları görülmektedir. Yaşlılığın Politik Ekonomisi teorilerinde vurgulanan “kümülatif dezavantajların,” yani daha erken yaşanan olumsuz deneyimlerin bu çalışmada da “ileri yaşlardaki yaşam kalitesini etkilediği” görülmektedir (Quadagno, 2002, s. 221).

Kadınların erkeklere göre, ücretli ve sosyal güvenceli bir işte çalışma oranlarının düşük olması, iş bölümüne ait kaynakların eşit dağıtılmaması ve istihdama katılımlarının az olması gibi nedenlerle yaşamlarını yoksulluk koşullarında sürdürmek zorunda kalmaları sıkça rastlanılan bir durumdur (Kalaycı & Özkul, 2017, s. 107). Bu biriken dezavantajlar yaşlı bireylerin sosyalleşme süreçlerini, boş zaman değerlendirme biçimlerini ve mutluluklarını olumsuz etkileyerek yaşlılık sürecini zorlaştırmaktadır.

Feminist yaşlılık teorisi “cinsiyete dayalı eşitsizlikler”in de yaşam seyrini etkileyen önemli durumlardan biri olduğunu ortaya koyarlar. Bu anlamda, kadınlar tarafından daha erken dönemlerde deneyimlenen eşitsizlikler, ileri yaşlarda daha da ağırlaşır. Kadınların özellikle bakım sorumlulukları nedeniyle yaşamları boyunca birikim yapma fırsatları sınırlanır. Bunun sonucunda erkeklerden daha düşük sosyal güvenliğe ve emeklilik maaşına sahip olurken daha yüksek yoksulluk oranlarına sahip olurlar (Hooyman vd., 2002, s. 150). Güler’in (2017, s.189) de belirttiği gibi özellikle de yaşlı kadınların “eşi ölmüşse ve tek başına yaşamak zorundaysa yoksul kalma olasılığı daha da artmaktadır”. Bu çalışmada da eşitsizliğe maruz kalan kadınların yaşlılıktaki varlık-yokluk durumları ölen eşlerinin sosyal güvenceye sahip olup olmadığına göre değişim göstermektedir. Kadın katılımcıların on birinin meslek sahibi olmadığı, ölen eşlerinin maaşıyla geçindikleri görülmektedir. Ancak eşleri bir sosyal güvenceye sahip olmadan vefat eden dört kadın katılımcı ise derin yoksulluk yaşadığı görülmüştür. Aynı yoksulluğu bir sosyal güvenceye sahip olmayan erkek katılımcıların da paylaştığı görülmektedir. Düşük sosyoekonomik düzeyde olan erkek katılımcıların, yüksek sosyoekonomik durumda olanların aksine toplumsal katılımlarının düşük olduğu, boş zaman değerlendirme faaliyetlerinin sınırlı olduğu ve dolayısıyla yaşam memnuniyetlerin düşük olduğu katılımcıların ifadelerinde görülmektedir.

Gençliğimde de para kazandığım yoktu, günlük kazanıp günlük yiyordum, ekonomik durumum hep zayıf. Kahveye gitsem para gidecek, benim gelirim ancak ev kirasına gidiyor, onun için gitmiyorum. Çevrem de yok. Valla bir park var oraya gidiyorum. Orda birkaç yaşlı arkadaş var, artık parka kim gelirse orada oturup sohbet ediyoruz ama hava kötü olursa, şimdi önümüz kış mesela, hiç çıkamam. Her zaman sıkılırım, kışın görüşecek yer yok. Evime genelde gelen yok, çok nadir. Komşular da gelmez, sadece akşam yemeği getiriyorlar bazen (...) Akrabalarla çok az görüşüyorum (...) Okuma yazmam yok cep telefon nasıl kullanır bilmiyorum. Sadece arayanlara cevap verebiliyorum (...) Televizyon her zaman açık, çoğunlukla televizyon izliyorum (...) Hiçbir müzik dinlemem, eskiden de dinlemiyordum (...) Bir müzik aleti çalmaya hiç ilgim olmadı olsaydı da zamanım olmadı, sürekli geçinme derdi ile geçiriyordum hayatımı (...) Herhangi bir dernek ortamım olmadı, okuma yazma olmayınca nasıl olur? Gençliğimde de böyleydi (Abdullah, erkek, 70, alt gelir, okuryazar değil).

Erkek katılımcıların da ifadelerinden anlaşılacağı gibi, kendine yetebilecek ekonomik sermayeden yoksun olmaları, kültürel sermaye açısından da zayıf olan yaşlı bireylerin öznel yaşam kalitesini derinden olumsuz etkilemekte ve yaşlılık sürecini zorlaştırmaktadır. Bireylerin toplumdaki yerini geri çekilmeleri ve izole olmaları toplum içerisindeki aktif ve üretken olma durumlarına ket vurmaktadır. Bu durumun katılımcıların duygularına “yalnızlık,” “sıkılma hali,” “umutsuzluk” ve “ölümü bekleme” olarak yansıdığı görülmektedir. “Kümülatif dezavantajların”, yoksul olan yaşlı kadınlarda olduğu gibi, yoksul olan erkek yaşlıların da yaşlılık sürecini zorlaştırdığı tespit edilmiştir. Böylelikle bireylerin erken yaşlarında deneyimledikleri yapısal eşitsizlikler yaşlılık döneminde yoğunlaşmakta” ve “kümülatif dezavantajlar” doğurmaktadır (Hooyman vd. 2015, s. 151).

Bu çalışmada da erkek ve kadın yaşlılarda yapısal (sosyoekonomi, kültür, eğitim, vs.) avantajların yaşlılık sürecini kolaylaştırıp toplumsal katılımı artırdığı; dezavantajların ise yaşlıların toplumsal katılımını zayıflattığı ve toplumdaki izole olmasına sebep olduğu görülmektedir. Bourdieu’ye (2006) göre sermayeler birbirleriyle ilişkilidir ve ekonomik sermaye diğer sermayeleri belirlemede önemli rol oynamaktadır. Bu açıdan, çalışmanın verileri doğrultusunda ve sınırları içinde, tüm katılımcılara genellenemese de yaşlılık sürecinde sermayelerin dolaylı veya doğrudan ekonomik sermayeye göre biçimlendiği ve kişilerin yaşlılık sürecini, yaşama biçimini, dolayısıyla yaşam doyumu ve kalitesini belirlediği söylenebilir. Hatta alt gelir gruplarında görülen bu ekonomik yoksunluğun, aşırı genellemelerde bulunulmasa da çocukları üzerinden de yeniden üretildiği görülmektedir.

Bourdieu, (2006, s. 132) “aile’nin toplumsal düzenin korunmasında yalnızca biyolojik üreme değil aynı zamanda da toplumsal yeniden üretimde yani toplumsal alanın yapısının ve toplumsal ilişkilerin yeniden üretiminde belirleyici rol oynadığını” ileri sürer. Dolayısıyla

“aile’nin, farklı türleriyle sermayelerin yoğunlaşmasının ve kuşaklar arasındaki dolaşımının en mükemmel yeri” olduğunu belirtir. Bu çalışmada yer alan yoksul katılımcıların çocuklarının da ebeveynlerine yardım edemeyecek kadar yoksul olduğu buna karşın, kendini üst ve orta üstü gelir grubunda gören sekiz katılımcıdan yedisinin çocuklarını üst ve orta üstü gelir grubunda olduğu, üniversite mezunu olan yaşlı bireylerin tüm çocuklarının da üniversite mezunu olduğu eğitim düzeyi düşük olan yaşlı bireylerin ise çocuklarının da eğitiminin düşük olduğu yapılan görüşmelerden elde edilmiştir. Bu durum, yaşlı bireylerin ekonomik ve kültürel sermayelerinin çocukları üzerinden yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır. Açıklan’ın da (2008, s. 39) belirttiği gibi, “kişilerin bilgi, beceri ve yeteneklerini geliştirme süreçlerinin, yani eğitim olanaklarına ulaşabilme koşullarının önemli eşitsizlikler gösterdiği yerde” ve “aile ve çevre koşullarının dezavantajlı sosyo-kültürel mirası eklendiğinde (...) bu olanaklara ulaşamayan, (...) geleceğin niteliksiz işgücü ve yoksulları olacak genç kuşaklar için yukarıya doğru toplumsal hareketlilik şansından söz etmek oldukça güç” olacaktır. Öte yandan, sosyoekonomik ve eğitim düzeyi düşük olan yaşlı bireylerin sosyalleşme ve topluma katılım şanslarının az olduğu ve boş zaman değerlendirme faaliyetlerinin fazlasıyla sınırlı olduğu da görülmektedir. Genelde çoğunun zamanını evde geçirdiği çarşıya, parka ve benzeri sosyal ortamlara pek çıkamadığı ve sosyalleşme yerlerinin sadece kendi evleri olduğu görülmüştür. Bu katılımcıların çocuklarıyla görüşmek dışında boş zamanlarının büyük kısmını evde televizyon izleyerek geçirdikleri, daha sonra ev içi temizlik ile ilgilendikleri, çok azının da kısmen de komşularıyla zaman geçirdikleri görülmektedir.

“Televizyon alt sınıf grupların yegâne kültürel aktivitesi olarak dikkat çekici olmaktadır. Daha hacimli kültürel sermaye sahibi olanlara özgü yüksek kültürel ürünleri tüketme imkanından yoksundurlar” (Arun, 2014, s. 184). Bu anlamda bu çalışmada da televizyon gerek kadın gerek erkek katılımcılar için “yalnızlığa eşlik eden bir arkadaş” olarak tarif edilmiştir. Katılımcılardan, okur yazar olmayan ve olan on sekiz kişiden on altısı “sık sık” televizyon izlediğini belirtirken lise ve üniversite mezunu altı kişiden altısı da “ara ara” izlediğini vurgulamıştır. İlkokul ve ortaokul mezunların verdiği yanıtlarda ise heterojenlik söz konusudur. Bu durum cinsiyet farkı olmaksızın eğitim seviyesi düştükçe televizyon izleme sıklığının arttığını göstermektedir.

Bu çalışmada sosyal, kültürel ve ekonomik sermayelerin birbirini beslediği görülmektedir. Ekonomisi kendine yeten, yüksek diplomalara sahip ve belirli kültürel beğenilere sahip (hobi, arkadaş grupları, sanat etkinlikleri vs.) bireylerin toplumsal sermaye hacimlerinin genişliği doğrultusunda sosyalleşme ihtiyacını en iyi şekilde karşıladığı görülürken; sermaye hacimleri dar olanlar sosyalleşmenin aksine toplumdan “geri çekilme” durumuna maruz kalmaktadırlar. Ancak bu iki kategoriden farklı olarak – sayıları az da olsa – ekonomik sermayeye ve herhangi bir diplomaya sahip olmasa da kendi bireysel çabalarıyla yaşlılık süreçlerini inşa etmeye ve yaşlılıklarını en iyi biçimde yaşamaya çalışan katılımcılara da rastlanmaktadır. Örneğin, gençliğinde çobanlık ve hamallık yaparak geçinen Hüseyin Bey’in kitap okumaya çok önem vermesi ve kendini kültürel anlamda geliştirmesi, sosyal çevresini genişletebilmesine ve yaşlılık döneminde toplumsal katılımını sürdürmesine olanak sağlamıştır. Ayrıca iletişim teknolojilerinden de faydalanarak iletişim ağını ve bilgi birikimini genişletmeye çalışmaktadır.

Ben ilkokula gitmedim, ama okur yazarım. Ben köyde çobanlık yaptım. Antep’e geldim, inşaatta çalıştım, fabrikalarda çalıştım, hamallık yaptım. Yapmadığım iş kalmadı. Bizim o dönemde yapabileceğimiz başka bir şey yoktu. Okul okumamışsın, bir şey bilmiyorsun, ticaretle uğraşamazsın, sermaye yok. (...) Gelirim bana yetmiyor, bazen çocuklar yardım ediyor (...) Gün içinde televizyonu hiç izlemem, dışarıda oluyorum zaten. Arkadaşlarımla görüşmek sıkıntımı büyük ölçüde gideriyor. Antep’te tanıştığım arkadaşlardan, girdiğim çevreden çok şey öğrendim. Kültürlü bir çevrem oluştu. Arkadaşlarla oturup zamanı geçirmek, sosyalleşmek güzel oluyor. Akşamları genelde kitap okurum. Tarihi kitapları ve roman okumayı severim. Cep telefonundan günlük haberlere bakıyorum. Televizyonda tartışma programları izlerim. Bir de takip ettiğim bir-iki dizi var

(...) Bilgisayar, internet kullanıyorum. Facebook, Twitter, hepsini kullanırım. Çocuklarla görüntülü konuşuyorum (...) Ben her işimi kendim yapıyorum. Bu beni dinç tutuyor (...)Bizim toplum kimde para varsa ona itibar eder. Ha parası varsa yaşlı saygı görür, bu kişiliğine karakterine değil parasına saygıdır. Kültürlü biriye yine gençler etrafında olur, toplumla iç içe olur. O da yoksa, parası da yoksa çoğu onunla dalga geçer. İçine kapanır, yalnızlaşır. O yüzden gençken daha bilgili, daha kültürlü olmak için uğraşmak lazım. Bilgisi olmayan adam kendi kendini bırakıyor (Hüseyin, erkek,72, alt gelir, erkek, okuryazar).

Örneğin Fazilet Hanım düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip olmasına rağmen fiziksel ve toplumsal olarak daha aktif olması gerektiğini fark ederek bireysel çabaları ile sosyalleşmenin, hareket etmenin, kısacası evden çıkmanın yaşlılık dönemini daha anlamlı kılabilceğini fark ettiğini belirtmiştir.

Tek başıma bir yere de gitmezdim, düşerim diye. Deli gibi yalnız başıma ne işim var, yanımda bir gezen olsa derdim. Bir gün canım sıkıldı, tramvaya bindim, sosyete pazarına gittim. Yeter artık yattığın dedim. Aldım bir şeyler kendime. Sonra orada parkta, bir bankta oturdum. Çantama koyduğum şeyleri yedim. Sonra tramvaya bindim döndüm. Artık canım sıkıldıkça biner giderim. Niye daha önce gitmedim diye üzüldüm. İnsanın dışarıyı görmeye de ihtiyacı var, sağı solu görmeye. Çarşığı seviyorum. Bu semtteki çarşıya fırına markete giderim. Şimdi bir pazar arabası aldım, arımdan sürükler giderim ne gerekirse alırım. Artık her gün bir yol boyu yapıp bu semtteki çarşıya gidiyorum (Fazilet, kadın, 76, orta gelir, okuryazar değil).

Bu katılımcılar, yaşlılıkta zamanı nitelikli kılacak çeşitli etkinliklerde bulunarak, aktif olmanın önemine dair bir farkındalığa sahip olup bireysel çaba ile kültürel birikimin sağlanabileceğine ve yaşlılıkta yaşam doyumunu artırabileceğine dair örnekler sunarlar. Bu durum gerek toplumsal yapının gerekse bireysel edimlerin yaşlılık sürecinin inşasında önemli rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Sonuç

Modernleşme sürecinde değişen ve dönüşen aile yapısına paralel olarak yaşlı bireylerin tek başına yaşama isteği veya mecburiyeti artmaktadır. Bu durum yaşlılıkta tek başına yaşama olgusunu anlamayı önemli kılmaktadır. Bu çalışma tek başına yaşayan yaşlı bireylerin sadece bugününü değil, yaşam boyu edindikleri hayat deneyimlerinin yaşlılık dönemlerine nasıl biçim verdiğini anlamaya çalışmaktadır. Diğer bir deyişle araştırma, bir yandan yaşlılık döneminde bireylerin tek başına yaşama deneyimlerine ışık tutarken, öte yandan bireylerin yaşam seyri boyunca içinde buldukları koşulların, sahip olduğu ya da olamadığı sosyal, kültürel ve ekonomik sermayelerinin ve yatkinliklerin yaşlılık dönemindeki yaşam memnuniyetlerine yansımalarına da dikkat çekmektedir.

Geniş aileden kopan ve tek başına yaşayan yaşlı bireylerin yaşam biçimini ve yaşam memnuniyetini önemli derecede etkileyen temel faktörler sosyal ilişki, toplumsal katılım ve güçlü aile bağlarıdır. Sosyal ilişkiler düzeyi yaşlı bireyin toplumsal katılımını veya toplumdan geri çekilmesini etkilemektedir. Zira Aktivite teorisinin de vurguladığı gibi, yaşlı bireyi etkileyen “etkinlik” ile “mutluluk” ve “sosyal ilişkiler çokluğu” arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Bu çalışmada toplumsal katılımın –geri çekilme kuramının savının aksine– yaşlı bireylerin yaşam memnuniyetini artırdığı, toplumdan geri çekilmenin ise yaşam memnuniyetini düşürdüğü tespit edilmiştir.

Ancak, çalışma her ne kadar sosyalleşme sürecinde bireysel tutum ve çabaların önemini açığa çıkarsa da bireylerin içinde buldukları yapısal koşulların ve fırsatların etkisini de ortaya koymuştur. Böylece çalışma toplumsal katılım veya toplumdan geri çekilmeyi bireysel seçimlerin ürünü olarak ortaya koyan aktivite teorisi ve geri çekilme teorisine bu açıdan eleştirel yaklaşmaktadır. Zira bireyler sahip oldukları ekonomik, sosyal ve kültürel sermayelerin hacmi oranında bir toplumsal katılım gerçekleştirebilmektedir. Gerek Aktivite teorisinin gerekse Geri çekilme teorisinin görmezden geldiği yapısal fırsat eşitsizliklerinin bazı yaşlı bireylerin toplumsal katılımına engel yarattığı görülmektedir. Hatta toplumdan geri çekilmeyi kendi istekleriyle tercih ettiklerini belirten katılımcılar bunu toplumsal kültüre, yaşlılığa ve kendi

bireysel seçimlerine bağlayarak rasyonelleştirseler de görüşmeler derinleştikçe yaşlıların yalnızlıktan, çok aranmamaktan ve izole olmaktan fazlasıyla şikâyetçi oldukları, hatta evlerini hapisaneyeye benzettikleri ve daha rahat hareket edebilmek için bir araba ve ehliyet sahibi olma özlemi içinde oldukları anlaşılmaktadır. Bu durum yaşlıların toplumdan geri çekilmelerinin buna gönüllü olmalarında değil bilakis maruz kalmalarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Yaşlı bireyler Bourdieücü anlamda sahip oldukları sosyal, kültürel ve ekonomik sermayeler çerçevesinde hareket etmeleri ve bunun yanı sıra “yaşam seyri” boyunca edindikleri ve biçimlendirdikleri habitusları doğrultusunda tutum ve tercihlerde bulunmaktadırlar. Sosyal, kültürel ve ekonomik sermayeleri yüksek olan yaşlı bireylerin daha fazla sosyalleşme olanağına ve kendilerini iyi ve mutlu hissettirecek aktivitelere dahil olma imkanlarına sahip oldukları, çevreleri tarafından daha çok ilgi gördükleri, daha çeşitli boş zaman etkinliklerde bulunma fırsatlarına ve hobilere sahip olduğu dolayısıyla daha az yalnızlık hissi ve daha çok yaşam doyumu yaşadıkları görülmektedir. Diğer taraftan düşük sosyoekonomik düzeye sahip olan yaşlı bireylerin ise daha az sosyalleşme fırsatı buldukları, çevreleri ve yakınlarından daha az ilgi gördükleri, daha az aktivitelere bulunduğu ve en yaygın boş zaman aktivitesinin evde televizyon izlemek olduğu dolayısıyla daha fazla yalnızlaştıkları ve mutsuz oldukları görülmektedir.

Öte yandan yaşlı bireylerin sahip oldukları kaynakların az olması sebebiyle takas ilişkisinde diğer gruplara sunulabileceklerinin azalması Alışveriş teorisinde vurgulandığı gibi yaşlı birey açısından daha az ilişkisellik doğurmakta ve yaşlının yalnızlaşmasına sebep olmaktadır. Ayrıca eğitim durumu veya ekonomik durum açısından bir sermaye biriktirmeseler de kendi yaşlılık süreçlerini bireysel çabaları sonucu olumlu anlamda inşa edebilen ya da etmeye çabalayan yaşlı bireyler de bulunmaktadır. Bu örnekler çok az da olsa bireylerin içinde buldukları yapısal olarak kısıtlı koşullara karşın, bireysel edimleriyle de hayatlarına yeni bir boyut katabileceklerini göstermektedir.

Çalışmanın bulguları yaşlı bireyin toplumsal pozisyonunun ve yaşlanma deneyiminin, yaşlılığın politik ekonomisi teorisinin vurguladığı gibi hem “yaşa dayalı eşitsizliğe” hem de “toplumsal kaynakların kontrol ve dağıtım biçimlerine” bağlı olduğuna dair yapısalıcı yaklaşımını destekler niteliktedir. Ancak sosyal yapılandırmacı teorisinin ışığında bu algının kişiler arası etkileşim üzerinden toplumsal olarak inşa edildiği; yaşlı bireylerin de kendi deneyimlerini yorumlama sürecinde yaş ayrımcılığını içselleştirebildikleri ve bu algının yeniden üretimine katkıda buldukları gözlemlenmektedir. Sosyal gerçekliğin değişebileceği fikrinden hareketle tüm katılımcıların bu konuda pasif olmadıkları, ayrımcı tutumlara direnen ve bu negatif yaşlılık algısının değişmesine katkıda bulunan yaşlı bireylerin de olduğu görülmektedir.

Diğer yandan, Feminist teoride belirtildiği gibi cinsiyet temelli eşitsizliklerin de kadın ve erkek yaşlı bireylerin yaşam deneyimlerini farklılaştırdığı görülmektedir. Yüksek eğitim görmüş ve bir meslek sahibi olmuş kadınlarla erkekler sosyalleşme ve boş zaman değerlendirme açısından benzer faaliyetlerde bulunabilmekte, kamusal alanda var olabilmektedirler. Ancak bu özelliklere sahip kadın katılımcıların yine de evlerinde erkeklerden daha çok zaman geçirdikleri görülmektedir. Öte yandan, maddi imkânları kısıtlı, kültürel birikimleri zayıf hem kadın hem erkek katılımcıların kendilerini ev dışında var edebilme konusunda sıkıntı yaşadıkları görülmektedir. Yoksul erkekler, toplumun erkekleri maddi gücüne göre sınıflandırdığı toplumsal değerlendirme sisteminde kendilerine atfedilen düşük statünün dezavantajını yaşlılıklarında çekmektedirler. Sermaye dağıtımındaki eşitsizlikler bireylerin yaşam koşullarında fırsat eşitsizliği doğurmakta ve yaşlanma biçimlerini olumsuz anlamda etkilemektedir. Ancak, daha fazla eşitsizliğe maruz kalan, düşük bir eğitim düzeyine sahip olan, işgücü piyasasındaki dar fırsatlar dolayısıyla gelir sahibi olamayan ve ev hanımı

rollerine sıkıştırılan kadınların ise yaşam seyri boyunca maruz kaldıkları ataerkil tahakkümün yaşlılıkta eve kapanma ve yalnızlığa mahkûm olma hatta izole olma şeklinde devam ettiği görülmektedir. Feminist teoride vurguladığı gibi yaşlı kadın bireyler böylece çifte dezavantajlı duruma gelmektedirler. Bazı kadın katılımcıların da bu kapanma halini rasyonelleştirerek tahakkümün yeniden üretilmesine katkıda bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla bireylerin kamusal alanda var olma imkânlarını daraltan yaş ayrımcı tutumları anlamak ve bir değişim potansiyeli ortaya koyabilmek için yaşlılık konusuna hem yapı hem bireyi hesaba katan Bourdieu'cü ilişkisel bir sosyolojik perspektifle incelemenin önemi açığa çıkmaktadır.

Kaynakça

- Açıkalm, N. (2008). Yoksulluk ve genç kuşakların toplumsal hareketlilik şansları: İstanbul ve Gaziantep örnekleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 34-54.
- Akın, G. (2006). *Her yönüyle yaşlılık*, Ankara: Palme Yayıncılık
- Aközer, M., Nuhrat, C. & Say, Ş. (2011). Türkiye'de yaşlılık dönemine ilişkin beklentiler araştırması. *Aile ve Toplum Dergisi*. 7(27), 103-128.
- Arpacı, F. (2009). Yaşlıya bakan kadınların bakım yüklerinin incelenmesi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 2(1), 61-72.
- Arun, Ö. & Arun, B. (2011). Türkiye'de yaşlı kadının en büyük sorunu: Dulluk, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(4), 1515-1525.
- Arun, Ö. (2014). İnce zevkler olağan beğeniler: Çağdaş Türkiye'de kültürel eşitsizliğin yansımaları. *Cogito*, 76, 167-191.
- Backes, G.M. & Clemens, W. (2017). Yaşlanma ve yaşlılık sosyolojisi. İ. Tufan ve M. Durak (Ed.), *Gerontoloji- kapsam, disiplinlerarası iş birliği, ekonomi, politika*, (İ. Tufan, Çev.) (1. Cilt). Ankara: Nobel Akademik yayıncılık.
- Bengtson, V. L., Burgess, E. O. & Parrott T. M (1997). Theory, explanation, and a third generation of theoretical development in social gerontology. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, *The Gerontological Society of America*. Vol. 52B, No. 2: 72-88.
- Bourdieu, P. & Wacquant L. (2003). *Düşünümsel bir antropoloji için cevaplar*. (N. Ökten, çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2006). *Pratik nedenler: Eylem kuramı üzerine*. (H.U. Tanrıöver, Çev.) İstanbul: Hil Yayınları.
- Calhoun, C. (2014). Bourdieu sosyolojisinin anahatları. (G. Çeğin, Çev.) G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan, (Ed.). *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu derlemesi*. (ss. 77-126) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Engelli ve yaşlı istatistik bülteni* (2019). *Aile çalışma ve sosyal hizmetler bakanlığı, engelli ve yaşlı hizmetleri genel müdürlüğü*. Erişim 01.04.2020, <https://ailevecalisma.gov.tr/media/9085/buelten-haziran2019-son.pdf>.
- Göker, E. (2014). Ekonomik indirgemeci mi dediniz? G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan, (Ed.). *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu derlemesi*. (ss. 277-302). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Görgün-Baran, A. (2004). Yaşlılık sosyolojisi. V. Kalıncara, (Ed.), *Yaşlılık: disiplinler arası yaklaşım, sorunlar, çözümler* (ss. 35-57). Ankara: Odak yayınevi.
- Güler, Z. (2017). Yaşlılık ve intihar. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (55), 181-193.

- Hooyman, N., Kiyak, H.A. & Kawamoto, K. (2015). *Aging matters: An introduction to social gerontology*. Boston: Pearson.
- Ilgar, L. (2008). Yaşlılık dönemi sosyal özellikleri ve serbest zaman etkinlikleri. K. Ersanlı ve M. Kalkan, (Ed.). *Psikolojik, sosyal ve bedensel açıdan yaşlılık*. (ss. 63-96). Ankara: Pegem Akademi.
- İçli, G. (2008). Yaşlılar ve yetişkin çocuklar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 8(1), 29-38.
- Kalaycı, I. & Özkul, M. (2017). Geleneksel kalabilsem modern olabilsem: Modernleşme sürecinde yaşlılık deneyimleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(18) 90-110.
- Kalaycıoğlu, S., Tol, U., Küçükural, U. & Kurtuluş, Ö.C., (2003). *Yaşlılar ve yaşlı yakınları açısından yaşam biçimi tercihleri*. Ankara: TÜBİTAK yayınları.
- Merriam B. S. (2018). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. (S. Turan, Çev.) Ankara: Nobel.
- Punch, K. (2014). *Sosyal araştırmalara giriş: Nicel ve nitel yaklaşımlar*. (D. Bayrak, H. Bader ve Z. Akyüz, Çev.). Ankara: Siyasal kitabevi.
- Quadagno, J. (2002). *Aging and the life course*. Boston: McGraw-Hill.
- Şentürk, M. & Altan, R.B. (2015). Nitel araştırma: Yaşlılar ne anlattı? M. Şentürk, H. ve Ceylan, H. (Ed.). *İstanbul'da yaşlanmak* (ss. 229-282). İstanbul: Açılım Kitap.
- Şimşek, H. & Yıldırım, A. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin yayıncılık.
- Toepoel, V. (2013). Vera ageing, leisure, and social connectedness: How could leisure help reduce social isolation of older people?. *Springer Social Indicators Research*. Aug; 113(1): 355–372.
- Tufan, İ. (2002). *Antik çağdan günümüze yaşlılık- sosyolojik yaşlanma*. İstanbul: Aykırı yayıncılık.
- Tufan, İ. (2003). *Modernleşen Türkiye'de yaşlılık ve yaşlanma: Yaşlanmanın sosyolojisi*. İstanbul: Anahtar Kitaplar yayınevi.
- Tufan, İ. (2007). *Birinci Türkiye yaşlılık raporu*. Antalya: Geroyay.
- Tufan, İ. (2014). *Türkiye'de yaşlılığın yapısal değişimi*. İstanbul: Koç Üniversitesi yayınları.
- TUİK (2017). *Türkiye istatistik kurumu haber bülteni*, Sayı 27595. Erişim tarihi: 15.03.2018. <http://www.tuik.gov.tr>
- Wacquant, L. (2014). 1993'te Bourdieu: Bilimsel kutsamaya dair bir vaka incelemesi. (E. Ünal, Çev). *Cogito*, 76. 16-34.